

Lamprecht, Arnošt

Praslovanština a etnogeneze Slovanů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1985, vol. 34, iss. D32, pp. 31-38

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108305>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ARNOŠT LAMPRECHT

PRASLOVANŠTINA A ETNOGENEZE SLOVANŮ

Otázky praslovanštiny a etnogeneze Slovanů patří k základním otázkám slavistického bádání. Názorů na obě otázky bylo vysloveno už bezpočet a nemůžeme je tu ani stručně reprodukovat. Slované, jejich jazyk a kultura se hledali už v dávných dobách před naším letopočtem; bylo mnoho napsáno o spojení s lužickou kulturou, potom s různými dalšími kulturami (przeworskou, černjachovskou, zarubiněckou), ale všechny tyto pokusy se ukázaly jako ne zcela úspěšné.

V poslední době vyslovil, pokud jde o etnogenezi Slovanů, zajímavé názory archeolog Zdeněk Váňa ve svém díle *Svět dávných Slovanů* (1983). Práví tu, že etnogeneze Slovanů byla dovršena „těsně předtím, než začaly jejich velké migrace, jež bychom mohli považovat za známku dozrání celého procesu. Obtíže s etnickým určením kulturních skupin mezi Odrou a středním Dněprem (przeworská, černjachovská, zarubiněcká) v době římské vyplývají z toho, že se všechny ve svých styčných oblastech podílely na zrodu nového etnika, na procesu, jež například Keltové nebo Germáni měli již dávno za sebou. Ze všech členů indoevropské rodiny se Slované zformovali jako poslední; proto také mohl jejich historický nástup působit tak mladistvou silou. Jen tak můžeme pochopit, že se v 6. století (po r. 500) objevují najednou jako jednodílná jazyková masa a že se například na rozdíl od germánských skupin, které prodělaly delší vývoj, jazykově diferencují velmi pozdě — mezi 9.—13. stoletím (v té době vznikla např. jazyková hranice česko-polská, pozn. naše) — a zůstávají si podnes podstatně bližší než národy jiných indoevropských větví.“ Nové etnikum se podle Váni formovalo na rozmezí několika velkých jazykových skupin, tj. Baltů na severu, Germánů na západě, íránských Sarmatů na východě a v menší míře i jiných skupin (Keltů, Tráků a snad i Ilyrů). Největší účast na etnogenetickém procesu měli Baltové, podle nás pozdně indoevropské protobaltské (baltoslovanské) jazykové společenství, z něhož se slovanština vlivem ostatních na etnogenezi se podílejících složek vyčlenila jako poměrně jednotný celek. Po vydělení slovanštiny nezůstala jako zbytek jednotná prabaltština, nýbrž jen stará pruština, litevština a lotyšština, jež jsou tak na stejné úrovni s praslovanštinou.

Váňův názor na pozdní etnogenezi Slovanů se tak shoduje s naším názorem

na vznik tzv. „klasické praslovanštiny“ v letech 400—800, jak o ní pojednáme dále v souvislosti s typickými praslovanskými změnami. Jazyk se za etnickým vývojem vždy trochu opožďuje.

V. N. Čekman ve svém spise (*Issledovanija . . .*, 1979) soudí, že praslovanská tendence k otevřeným slabikám (s níž se obvykle spojují ostatní praslovanské změny, tj. palatalizace, monoftongizace, vznik nosovek atd.) byla způsobena tím, že předcházející období bylo obdobím intenzivní interference v důsledku substrátových kontaktů nebo jazykového míšení. Bylo by to v souladu s tím, že etnogeneze byla dovršena nedlouho předtím, jak bylo řečeno výše.

Pokud jde o pravlast Slovanů, rovněž bylo vysloveno mnoho názorů. Byla v různých dobách vývoje slovanského etnika a jeho předků nepochybně různá. V souladu s tím, co bylo řečeno výše, můžeme však říci, že poslední pravlast Slovanů, v níž byla dovršena jejich etnogeneze, byla na sever od Karpat, s neurčitými hranicemi na východě i na západě (mezi středním Dněprem a povodím střední a horní Visly, příp. i Odry).

Než vraťme se nyní k otázkám jazykovým a zkoumejme, jak si praslovanštinu představují lingvisté. Podíváme-li se do etymologických slovníků V. Machka a F. Kopečného nebo do Kopečného *Všeslovanské slovní zásoby*, zjistíme, že jako praslovanské podoby jsou uváděna znění *otьць* „otec“, *synь* „syn“, *pa-metь*, „paměť“, *cěna* „cena“, *žena* „žena“. Jsou to podle našeho názoru podoby z doby nedlouho po roce 800 n. l. a jsou konkrétně takto doloženy v staroslověnských památkách, jejichž originály vznikly v 2. pol. 9. století. Kdybychom první tři slova chtěli promítnout do první poloviny 8. století, zněla by pravděpodobně *atьць*, *synь*, *pa-mьNь* (a to ještě s tím podotknutím, že jery *ь*, *ъ*, tu ještě neznamenaly pravé jery, nýbrž krátké *i*, *y*). Místo *o* uvádíme krátké *ǫ*. Krátké *o* totiž vzniklo z krátkého *a* na přelomu 8. a 9. století, okolo r. 800 (snad v rozmezí let 750—825), v době tzv. metateze likvid. Staroslověnské podoby *vrana*, *glava* se vyvinuly ze starších podob *vārna*, *gālva* právě tehdy, kdy vznikalo *o* z krátkého *ǫ* s mírnými diferencemi na různých úsecích slovanského území. Na území československém a jihoslovanském se dokončila nejdříve metateze (postupem *vārna* > *vǫr̃na* > *ṽrāna* > *vrana*), proto máme stsl. *vra-na*, *glava*, a teprve potom z krátkého *a* vzniklo *o*. V polštině vzniklo *o* z *ǫ* ještě před dokončením metateze (*vārna* > *vǫr̃na* > *ṽrāna* > *ṽrona* > *vrona*), proto tu máme *wrona*, *głowa*. U východních Slovanů tomu bylo obdobně jako v polštině, vzniklo tu však tzv. plnohlási (*ṽrona* > *vorona*), takže tu máme *vorona*, *golova*.

Kdybychom pak slovo *cěna* chtěli promítnout dále do minulosti (před rok 500), znělo by *kāinā* (dodnes litevsky *kaina*). Slova *synь* a *žena* doložená z 9. století by před tzv. I. palatalizací (tj. před rokem 400) zněla pravděpodobně *sūnus* (příp. *sūnuš*) a *genā* (lit. *sūnus*, staroprus. *genna*). Je tedy klasická praslovanština, jak ji známe z rekonstruovaných podob v etymologických slovnících (i z konkrétně doložené realizace v staroslověněštině), tj. praslovanština charakterizovaná zákonem otevřených slabik a asimilacemi uvnitř slabiky (tj. palatalizacemi a praslovanskými přehláskami) jazykovým útvarem poměrně mladým, vzniklým v letech 400—800 n. l.

To, co bylo předtím, je vlastně jiný jazyk, který má po stránce foneticko-fonologické víceméně charakter pozdně indoevropský, a chceme-li to blíže specifikovat, můžeme použít názvu baltoslovanský nebo protobaltský, aniž tím chceme prejudikovat plnou jazykovou jednotu baltoslovanskou. Šlo prostě

o pozdně indoevropské dialekty, z nichž se později vyčlenila v průběhu etnogeneze praslovanština a zformovaly se i baltské jazyky.

A. Erhart ve své monografii *Indoevropské jazyky* navrhuje, aby se ve vývoji slovanských jazyků rozlišovaly tyto fáze:

1. praslovanská (před konečnou diferenciací slovanských jazyků),
2. předslavanská = východoevropská (protobaltská),
3. západoindoevropská,
4. indoevropská,
5. protoindoevropská.

Podle nás by se ještě před protoindoevropskou fází měla zařadit fáze nostratická a praslovanská fáze by se měla dále rozčlenit.

Nostratická fáze souvisí s dalším poznáním vzájemných vztahů mezi jazykovými rodinami. Rozpracoval ji sovětský jazykovědec V. M. Illič-Svityč. Spojil v jednu jazykovou velkorodinu jazyky indoevropské, uralské, altajské, drávidské, jihokavkazské (kartvelské) a semitoamitské (afroasijské), a to na základě početných shod v jádru slovníku (zejména v zájmenech a různých partikulích, ale i v základních slovech pojmenovacích, tj. substantivech, adjektivech a slovesech), srov. např. slovanské *mene* „mne“ a mandžuské (altajské) *mini*, slovan. *ne* a maď. (ural). *nem*, slovan. *voda* a fin. *vesi* (< *veti*), gen. *veden*, slovan. *žena* (gót. *qinō*) a altaj. *küni*, čes. *beru* a altaj. *bari*, slovan. *jelenь*, lit. *el-nis*, alt. *ili*, semitoam. *ʾil*, slovan. *чёрнь* „černý“ a altaj. *kara* „černý“, drávid. (tamil.) *karu* „černý“ atd.

Mohli bychom proto v historickém sledu jazykového útvaru, z něhož se nakonec vyvinula praslovanština, rozlišovat tato období:

I. Nostratické období a jeho rozpad okolo r. 8000 př. n. l. (snad v rozmezí let 9000—7000 př. n. l.).

II. Indoevropské období, a to

1. protoindoevropské (po rozpadu nostratického společenství). Struktura kořene a slova je obdobná jako v nostratickém období, tj. většinou *CA*, *CA-CA* (*C* = konsonant, *A* = vokál);

2. raně indoevropské a vlastní klasické indoevropské období (asi do r. 3000 př. n. l.). V raně indoevropském jsou ještě zachovány tzv. laryngály (*H'*, *H*, *H''*). Postupně se dotváří vlivem dynamického přízvuku typ kořene *CAC* (*ber*, *ten*, *pet*) a také *CARC* (*wert*, *sterg*) a po zániku laryngálů i zdánlivý kořen *CÁ* (srov. řec. *dō* > **deH''* < **teH''*, lat. *stā* < *steH*, řec. *thē* > *deH*).

III. Rozpad indoevropského prajazyka a vytvoření prvotních areálů pozdně indoevropských (okolo r. 3000 př. n. l.). V areálu, v němž se vytvořily později baltské a slovanské jazyky, vznikly jen dvě řady okluziv (závěrových), tj. *p* — *b*, *t* — *d*, *k'* — *g'*, *k* — *g* atd., proti třem řadám v germánských jazycích, řečtině, arménštině atd.

IV. Oddělení části pozdně indoevropských dialektů, z nichž se vyvinuly jazyky slovanské i baltské (tedy zkráceně protobaltských, baltoslovanských dialektů) od ostatních pozdně indoevropských dialektů (po r. 2000, snad okolo r. 1500 př. n. l.). V tomto období došlo ke změně *k''*, *g''* > *k*, *g* (srov. gót. *qinō* a sprus. *genna* a slov. *žena*, lat. *quid* a slov. *čsto*), sonantní *r*, *l*, *m*, *n* daly *ir*, *il*, *im*, *in*, *ur*, *ul* (*um*, *un*), rov. lit. *virbas* „vrbový prut“, *vilkas* „vlk“, *kurpė* „krpec, střevec“, *stulbas* „sloup“, *šimtas* „sto“ atd., dále nastalo zjednodušení *tt*, *dt* > *st*, srov. slov. *vesti*, *pastv* aj.

V. Počátek vydělování dialektů, z nichž se později i vlivem jiných složek

zformovala „klasická praslovanština“ z pozdně indoevropského protobaltského (baltoslovanského) společenství okolo r. 500 př. n. l. (snad v rozmezí let 700—200 př. n. l.). Nastaly tu změny $s > š$ ($š/ch$), srov. slov. *myš* a lat. *mūs*, slov. *mъchъ* a lat. *muscus*, $k' > s$, z, srov. slov. *szto* (lit. *šimtas*) a lat. *centum* [*kentum*], slov. *znati* a lat. *co-gnō-scō*; dále v tomto období patrně splynulo o s a (tu je shoda nejen s baltskými, ale i jinými jazyky). Jinak má ovšem tzv. „raná praslovanština“, což je název zcela konvenční vzhledem k nedostatku jiného pojmenování, ještě charakter pozdně indoevropský a je svým hláskovým vzhledem dosti blízká baltským jazykům, srov. *sūnus* (*sūnuš*) a lit. *sūnus*, *gena* „žena“ a stprus. *genna*, *kāinā* a lit. *kaina*. Spíše než „raná praslovanština“ by se proto hodil možná název „pozdní protobaltština“ („pozdní baltoslovanská slovanština“). V průběhu tohoto období a zejména na jeho konci došlo k entogenezi Slovanů jako jednotného celku, a to po stránce kulturní i jazykové.

VI. A. Vznik tzv. „klasické praslovanštiny“ v letech 400—800 n. l. V této době nastala většina typických změn praslovanských. Je to také doba stěhování národů po rozbití říše gótské Huny r. 375. Všechny vnitřní předpoklady k hláskovým změnám podpořené dovršením etnogeneze se tu začaly realizovat (viz i názory Čekmanovy).

1. Základním vnitřním předpokladem bylo seskupení vokálů na přední a zadní. Vokalický systém totiž vypadal takto:

<i>i</i>	<i>y</i>
<i>ь</i>	<i>ъ</i>
<i>e</i>	<i>ě</i>
<i>ē</i>	<i>a</i>

Jak je vidět, došlo tu k delabializaci (ztrátě zaokrouhlenosti) zadních vokálů. Za původní *ū* je *y* (lit. *sūnus*, slov. *synъ*), dlouhé *ō* a *ā* splynuly v *a* (ř. *dōron* a slov. *darъ*, lat. *māter* a slov. *matī*), krátké *o* a *a* splynuly v *ě* (které se později, okolo r. 800, opět labializovalo v *o*, srov. lat. *arāre* a pozdně praslov. *ora-ti*, lat. *oculus* a slov. *oko*). Hláská *ē* tu reprezentuje *ē* (srov. lat. *vērus* a slov. *vě-ra*). Tento systém se odrazil i v systému konsonantickém jako tzv. 1. palatalizace. Poznamenáváme, že zůstává otázkou, kdy k plné delabializaci vokálů došlo, zda už před první palatalizací, či současně s ní. Rozhodně však bylo *y* nebo zvuk mu velmi blízký před vznikem nového *u* z diftongu *au*.

2. První palatalizace, tj. změna $k > č$ (srov. lat. *quid* a slov. *čъ-to*), $g > dž > ž$ (lit. *gyvas* a slov. *živъ*, stprus. *genna* a slov. *žena*) nastala patrně v letech 400—475 (± 25 let), jak o tom svědčí přejetí říčních názvů z baltských jazyků v horním Podněproví při slovanské kolonizaci tohoto území, srov. *Laukesa* > *Lučesa*, *Akesa* > *Očesa*, a obdobných finských názvů, což svědčí o životnosti této změny v 2. pol. 5. století.

3. V době první palatalizace (souběžně s ní nebo s malým zpožděním před r. 500) nastaly i praslovanské přehlásky $y > i$, $ъ > ь$, $ā > e$, srov. předsl. *sjū-tei* „šiti“, kdy *sjū-* dalo *sjy-* a potom *sji-*, *ši-*, srov. praslov. *šiti*, dále *jъgo* „jho“ (lat. *iugum*), které dalo praslov. *jъgo* (a stsl. *igo*), nebo zakončení *město* (u tvrdých typů, s pozdější změnou $ā > o$) a *pol'e* (u měkkých typů s přehláskou $ā > e$).

4. Po těchto přehláskách nastala tzv. monoftongizace diftongů $ai > ē$ (*i*), $āu > u$, $ei > i$, $eu > u$, srov. *kāinā* > *k'ēna* (> *cēna*) nebo lat. *taurus* a slovan. *turъ*. Tato monoftongizace se prováděla v letech těsně po r. 500 (500—575).

5. Důsledkem monoftongizace diftongů byl vznik nových předních hlásek *ē*

(i), před nimiž došlo k tzv. II. palatalizaci $k' > c'$, $g' > dz'$ ($> z'$), $ch > s'$ ($š$), srov. *kāinā* $>$ *k'ēna* $>$ *cēna*, lit. *vilikai* a slov. *vělcī*, pův. *nāgai* $>$ stsl. *nodzě*, dále stsl. střídání *mucha* — dat. sg. *mušě* ($ě < ai$), ale u západ. Slovanů *mucha* — *mušě* (místo s' je tu $š$). Diference jsou i u skupin *kv*, *gv*; u západ. Slovanů zůstalo *květs*, *gvězda*, u ostatních vzniklo *cvěts*, *dzvězda*. Změna se prováděla v letech 575—650 (\pm 25 let), tj. začala asi 100 let po ukončení I. palatalizace. Její dataci nám upřesňují přejetí z cizích jazyků do slovanštiny, srov. obec *Kiviat* — na dalmátském pobřeží, která se změnila v důsledku II. palatalizace v *Cъvītat* — (dnešní *Cavtat* po vokalizaci jerové) — nebo řeku *Gīla* (něm. nyní *Geile*), která zní slovinsky *Zilja*, či název města *Regina* (*Castra*) „Regensburg“, které má slovan. název *Rezъno* „Řezno“.

6. Zhruba ve stejné době jako tzv. II. palatalizace se provádí i tzv. III. palatalizace; její konečné výsledky jsou totiž stejné. Její přesnější počátek a konec je však se zřením k II. palatalizaci těžko určit; někteří badatelé se domnívají, že je starší než II. palatalizace, jiní opět, že je mladší. Její konec však můžeme schematicky vymezit rokem 675. Příklady: *ātyka* $>$ *ātyk'ā* $>$ *ātyca* ($>$ *otъca*) „otce“, pod. *къньNga* $>$ *кънѣzda* „kněze, knížete“, *likā* $>$... $>$ *lice* „lice“ atd. Změna nastávala v slabice s nízkým vokálem (*a*, *ā*) po slabice s vysokým předním vokálem (*i*, *ь*). Přízpusobování následující slabiky slabice předcházející (*ātyka* $>$ *atъk'ā*) je známo i z jazyků uralských a altajských, srov. maď. *Pragaban* „v Praze“ a *Bécsben* „ve Vidni“.

7. Po II. a III. palatalizaci nastala tzv. palatalizace alveolár (zubodásňových), tj. *sj* $>$ *š*, *zj* $>$ *ž*, *lj* $>$ *l'*, *rj* $>$ *r'*, *nj* $>$ *n'*, *tj* $>$ *t'* (*c'*), *dj* $>$ *d'* (*dz'*). Příklad *sji* $>$ *sji-* $>$ *ši-*, srov. *šiti* „šiti“ jsme již uvedli; další příklady: *kāzja* $>$ *kāžža* ($>$ *kožža* $>$ *kōza* „kůže“), *vālja* $>$ *vāļ'l'a* ($>$ *vol'l'a* $>$ *vól'a* „vůle“). U pův. *tj*, *dj* jsou konečné výsledky v praslovanských dialektech různé, srov. rus. *sveča*, *meža*, pol. *świeca*, *miedza*, stč. *sviečē*, „svíce“, *mezē* „mez“, sloven. *svieca*, *međa*, slovin. *sveča*, *meja*, sch. *sveča*, *međa*, mak. *svek'a*, *meg'a*, bulh. *svešta*, *mežda* (stsl. *svěšta*, *mežda*), bulh. dial. *sveča*, *mežda*. Nejbližší psl. stavu je srobocharvátské *sveča*, *međa* [međza]. Palatalizace alveolár se prováděla po dokončení II. a III. palatalizace (srov. slov. *međa*, ale *kňaz*, *peniaze* za III. palatalizaci), a to patrně v letech 675—750.

8. V době vzniku měkkého *l'* v důsledku palatalizace alveolár se objevuje měkké *l'* na značné části slovanského území i ve skupení *pj*, *bj*, *mj*, *vj* jako tzv. *l'* epentetické, srov. *zemja* $>$ *zeml'a*, *kapja* $>$ *kapl'a* atd. Změna nastala okolo r. 750. V podstatě se neprovedla v západoslovanských jazycích, srov. pol. *ziemia*, čes. *země*, stč. *kúp'u* proti rus. *kuplju* atd.

9. Po palatalizaci alveolár nastala tzv. metateze likvid *tārt*, *tālt*, *tert*, *telt*, *ārt*, *ālt*, o níž jsme se již zmiňovali (srov. *vārna* $>$ *vāř'na* $>$ *vřāna* $>$ *vrana* atp.). Změna nastala okolo r. 800 (750—825 \pm 25 let), tj. přibližně v době vlády Karla Velikého, neboť i slovo *Karl*, *Carolus* této změně podlešlo, srov. čes. *král*, pol. *król*, rus. *koról*. Za *ārt*, *ālt* je na slovanském jihu a ve střední slovenštině *rat*, *lat*, srov. středoslov. *rastiem*, *laket*, srbcharv. *lakat*; na slovanském severu je za *ārt*, *ālt* s intonací stoupavou (akutovou) *rat*, *lat*, srov. čes. *rádlo*, rus. *rato*, za *ārt*, *ālt* s intonací klesavou (circumflexovou) je však *rot*, *lot*, čes. *rostu*, *loket*, rus. *lokot'*, min. čas *ros*, *roslá* atd. — Na okrajích slovanského území jako by se metateze neuskutečnila, srov. místní názvy *Stargard* „Starý hrad“ polab. *gord*, *vorno* „vrána“, ale jde tu o vývoj *gārdъ* $>$ *gār'd* (a později teprve *gard/gord*). Současně s metatezí *tārt*, *tālt* atd.

vznikly i sonantní *r*, *l*, srov. srbocharv. *trg*, čes. *trh*, *vlk*, ale o nich se tu nemůžeme pro složitost dalšího vývoje v jednotlivých slovanských jazycích podrobněji šířit.

10. Patrně ve stejné době jako metateze likvid (tj. v letech 750—825) vznikly i nosové samohlásky ze skupení vokál + volně vyznívající *N*, srov. *pamьNь* > *paměť* „paměť“, *rāNka* > *rąka* (> *rąka*) „ruka“; srov. i řec. *pente* a naše *pět* „pět“, lat. *pons*, *pontis* „cesta přes vodu, most“ a slovan. *poťs* „cesta“ atd.

11. Okolo r. 800 souběžně s metatezí likvid (s mírným zpožděním nebo naopak předstihem) vznikalo z krátkého *ǣ* krátké *o*, srov. vokativ *ženǣ* > *ženo*, ale nominativ *ženā* > *žena*.

12. V důsledku všech těchto změn (monoftongizací, metateze, vzniku nosovek atd.) došlo v průběhu let 400—800 n. l. k dovršení zákona otevřených slabik, v důsledku něhož zanikly také všechny koncové konsonanty a uvnitř slov se udržely jen takové, které byly běžné na počátku slova. Vznikla tak základní struktura *CA* a *CA-CA-CA* (známá už z protoindoevropského společenství; jak vidět, vývoj se opakuje). Přitom konsonant *C* mohl být nahrazen skupinami *ST*, *SL*, *STL*, *TĹ* (které se vyskytovaly na počátku slova), vokál *A* pak mohl reprezentovat jakýkoli vokál (včetně jerů, nosovek, ba i slabičných sonant); srov. *dъ-va*, *kъ-tъ* „kout“, *pa-me-tъ*, *slo-ro*, *slo-vo*, *stra-chъ*, *bo-brъ*, *ju-tro* atd. Nemohla se vyskytovat taková spojení, která nebyla obvyklá na počátku slova. Proto docházelo k zjednodušení, srov. *gy-bnq-ti* > *gy-nq-ti* „hynout“, *ky-vnq-ti* > *ky-nq-ti* „kynout“ (o těstu) atd. Rozdílly jsou ve skupinách *dl*, *tl*, které se v západoslovan. dialektech připouštějí, srov. *ve-dlъ*, *ple-tlъ*, *my-dlo*, ve většině praslovanských dialektů tu došlo k zjednodušení, srov. *ve-lъ* (rus. *věl*), *ple-lъ*, *my-lo*, *ra-lo* atp.

13. Jak jsme viděli, docházelo už v průběhu vzniku „klasické praslovanštiny“ k jisté (byť drobné) nářeční diferenciaci praslovanšského území: diference *mušě* — *muše* (západoslov.), *cvětъ* — *květъ* (západoslov.), střídnice za *tj*, *dj*, srov. stsl. *svěšta*, *mežda*, rus. *svěča*, *meža*, čes. *sviece*, *mezě*, sloven. *svieca*, *medza* atd., rozdílly v rozšíření *l'* epentetického a konečně i rozdílné výsledky metateze likvid, srov. *vrana*, *wrona*, *vorona* atd. Nicméně přes tyto drobné rozdílly praslovanština nadále trvá a metatezí likvid se její vývoj směrem k otevřeným slabikám teprve dovršuje.

VI. B. Po dokončení všech změn tzv. klasické praslovanštiny vzniká tzv. „pozdní praslovanština“ (v letech 800—1000, na východě však asi až do r. 1200, kdy plynule přechází do nejstarších vývojových stadií východoslovanských jazyků).

1. Tato pozdní praslovanština je na slovanském severu a slovanském jihovýchodě (ve východobulharských dialektech) charakterizována asimilací konsonantů a vokálů v rámci slabiky (srov. *TA-TĚ*, *TO-TE*, *TY-TĹ*, *Tъ-Tъ*) a postupným vznikem měkkostní korelace. Tato asimilace se zvýraznila až po provedení metateze likvid, jak svědčí rus. *moloko*, vzniklé z *melko*, v němž *m* nebylo ještě před *e* výrazněji změkčeno (jinak by muselo být *m'oloko* nebo něco tomu obdobného).

2. Na pozdějším polském území se projevuje změna *'ě* > *'a* před tvrdými zubnicemi, srov. *měra* > *miara* [*m'ara*], *běda* > *biada* [*b'ada*] v souvislosti s postupným vznikáním měkkostní korelace (první doklad změny *'ě* > *'a* je

z r. 860). Obdobná změna s méně přesnou datací (a také za trochu jiných podmínek) se provedla i ve východobulharských dialekttech, srov. *běľ* > *bjal* [*bʲal*], *měra* > *mjara* [*mʲara*]. V polštině je rovněž změna 'e' > 'o, srov. *čelo* > *čoło* (psáno *czolo*), která nastala před zánikem jerů ('e vzniklé z jeru se totiž nemění, srov. *pěs* > *pʲes*, psáno *pies*, na rozdíl od ruštiny, kde obdobná změna působila až po zániku jerů, srov. rus. *пѣсъ* > *pʲes* > *pʲos*, psáno *pěs*).

3. Na většině slovanského území (s výjimkou polštiny, vymřelé polabštiny a okrajových dialektů slovinských a makedonských) zanikly nosové samohlásky, v češtině v rozmezí let 950—1025, ve východoslovanských dialekttech ve stejné době nebo v době jen o něco málo dřívější (925—1000), srov. čes. *bdǫ* > *budu*, *měso* > *māso* > *maso*, rus. *bdǫ* > *буду*, *měso* > *māso* > *mʲaso*. V bulharštině je zánik nosovek opožděn (rozhraní XII./XIII. stol.). Pro češtinu jsou nosovky doloženy k roku 929 nebo 935 jménem *Vęceslavъ* „Václav“ (v latinizovaném *Venceslaus*).

4. Kontrakce (neboli stahování) se provedla na jihozápadní části slovanského území s centrem v češtině okolo r. 900 (875—950), srov. *kostъjъ* > *kostī*, *pěšъjъ* > *pěší*, *dobrъjъ* > *dobrý*, *dobraja* > *dobrá*, *dobroje* > *dobré*, *pojasъ* > *pás* atd. Kontrakce ubývá směrem k východu. Nebyla v podstatě provedena ve východoslovanských jazycích (kromě adjektiv *nova*, *nove*, *novu* v ukrajinštině).

5. Nejdůležitější změnou pozdně praslovanského období, která znamená vlastně jeho konec, je zánik a vokalizace jerů, srov. čes. *senъ* > *sen*, *denъ* > *den*, *denъsъ* > *dnes*, rus. *senъ* > *son*, *denъ* > *d'enʹ*, srbocharvát. *senъ* > *sen* > *san*, *denъ* > *den* > *dan* atd. Tato změna nastala v češtině v 10. století po stahování (přibližně v letech 950—1025, příp. 925—1000). Zpoždění je na východobulharském území (tu nastal zánik až na rozhraní 11./12. stol., přitom *ь* > *ъ*, srov. *senъ* > *sen* [*sǣn*], *ь* > *e*, srov. *denъsъ* > *dnes*) a zejména ve východoslovanských jazycích, kde byl zánik jerů dovršen až na rozhraní 12. a 13. století (po roce 1150, tj. okolo r. 1200).

Zánik jerů je důležitý proto, že jim přestává platit zákon otevřených slabik, který působil téměř po celé „klasické praslovanské období“ (400—800) až do vzniku pozdní praslovánštiny. Zánikem jerů se ruší praslovanská struktura slabiky CA-CA a vznikají tak opět zavřené slabiky typu CAC, srov. čes. *tenъ* > *ten*. Zánik jerů tak znamená po stránce fonologické konec praslovanského období.

Naším chronologickým přehledem nejdůležitějších změn jsme jasně vyčlenili praslovanské období. Mluvit o Praslovanech a praslovanštině v 2. tisíciletí př. n. l., příp. i ve stoletích okolo začátku našeho letopočtu, jak se to v některých pracích dělo a dosud někdy děje, je podle našeho soudu nesprávné. Tehdy šlo ještě o pozdně indoevropské dialekty, z nichž se postupně vydělovala praslovanština a baltské dialekty. Z hlediska čistě jazykového pak za opravdovou klasickou praslovanštinu (citovanou ve slovnících) považujeme ten jazykový útvar, který vznikl v letech 400—800 n. l. Shoduje se to ostatně i s objevením vlastního názvu Slovanů (Slověňů), *Sklavinoi*, *Sclavini*, *Sclaveni* atd. v historických zprávách ze 6. století a stol. následujících a konečně i s výše citovanými názory na etnogenezi Slovanů.

LITERATURA

- Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha 1962.
- František Kopečný, *Základní všeslovanská slovní zásoba*. Praha 1981.
- Arnošt Lamprecht, *K chronologii foneticko-fonologických změn v praslovanštině*. Slovo a slovesnost 34, 1973, 115—122.
- Arnošt Lamprecht, *Praslovanština a její chronologické členění*. Čs. přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů (Záhřeb 1978), Praha 1978, 141—150.
- Arnošt Lamprecht, *Praslovanština* (monografie v tisku).
- František V. Mareš, *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty*. Slavia 25, 1956, 443—495.
- František V. Mareš, *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavischen*. München 1969.
- G. Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic*. Heidelberg 1964.
- Z. Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich - Fonologia*. Warszawa 1969.
- Zdeněk Váňa, *Svět dávných Slovanů*. Praha 1983.
- V. N. Čekman, *Issledovanija po istoričeskoj fonetike praslavjanskogo jazyka*. Minsk 1979.
- V uvedených knihách a studiích je další bohatá literatura.

THE COMMON SLAVONIC AND THE ETHNOGENESIS OF THE SLAVS

In this article the Author presents his opinions concerning the Common Slavonic and the ethnogenesis of the Slavs and gives chronology of the most important Common Slavonic linguistic changes. The so-called Classical Common Slavonic originated, according to the Author's views, during the period between A. D. 400—800, and the ethnogenesis of the Slavs had reached its culminating point just before the mentioned period, i.e., very shortly before the migration of the Slavs to their new seats (about A.D. 500).